

ЖІНОЧА ІДЕНТИЧНІСТЬ В РОМАНІ Р.П. ДЕ АЙАЛІ «ХУАН-ТИГР. ЛІКАР СВОЄЇ ЧЕСТІ»

Статтю присвячено дослідженню форм пошуку своєї ідентичності жінками у романі Р. П. де Айала “Хуан-Тигр. Лікар своєї честі”. Охарактеризовано соціально-історичний контекст доби та його вплив на актуалізовані у творі авторські погляди на проблему. Проаналізовано шлях до самоідентифікації головних жіночих персонажів..

Ключові слова: ідентичність, маскулінізм, гендер, мачизм.

У 1926 році відомий іспанський прозаїк Рамон Перес де Айала видає свій останній великий роман «Хуан-Тигр. Лікар своєї честі». Твір становить своєрідну соціально-алегорію, яка розкриває концепти чоловічого та жіночого як основи оновленого іспанського суспільства. Прагнення до змін, яким сповнений роман, співзвучне голосам інтелектуалів, які в 20-ті роки тісно співпрацювали з журналом «Revista de Occidente», заснованим Хосе Ортега-і-Гассетом, та утворили своєрідний клуб (*tertulia*), учасником якого був і Перес де Айала. У бурхливому соціальному та політичному контексті Іспанії 20-х років учасники цього руху вдалися до спроб трансформувати ту сферу, яка, на їхню думку, викликає найбільшу соціальну нестабільність, – зміну гендерних ролей. Таким чином, на відміну від прогресивної ідеї активної участі жінок у суспільних сферах, вони розробляють теорії, спрямовані на наукове обґрунтування суто «домашньої» природи жіночого статусу. У романі «Хуан-Тигр. Лікар своєї честі» письменник підтримує ці гендерні шаблони, за що його не раз називали антифеміністом [3, с. 116]. Автор зображує суспільство, в якому чоловік постає абсолютним героєм, тоді як жінці випадає другорядна роль поряд із ним. Головний герой, Хуан-Тигр, звільняється від пут традиції, втілених його безмежним захопленням по статтю Дон Хуана, і, таким чином, уособлює зміни та прогрес у романі. З іншого боку, жінка, чи то донья Ілюмінада, чи Ермінія, зображені як дестабілізуюча сила, адже від її покори та жертвності залежить щастя чоловіка, а отже, і соціальна гармонія. На відміну від гнітючої міфічної традиції в образі Дон Хуана, традиціоналізм стає єдиною екзистенційною можливістю для жіночих персонажів роману, що зумовлено консервативними тенденціями іспанського суспільства.

Паралельно з трансформацією донхуанівського міфу, в романі є ще одна тема, яка хоч і не залишилася поза увагою критиків, але розроблена менше: це роль жіночих образів у творі та пошук ними своєї ідентичності. Аналізуючи ставлення Айали до жінок у романі, Томас Фені та Сара Суарес Соліс підкреслюють, що письменник пов'язує все суспільне, національне та важливе лише з чоловіками [3; 8]. Для Айали, вважає Суарес Солі, жінка не здатна до тих якісних змін, яких зазнає чоловік [8, с. 48]. Т. Фені у свою чергу, стверджує, що автор залишає прогрес суспільства в руках чоловіка [3, с. 117]. В цьому контексті можна стверджувати, що цьому

письменникові-модерністу поч. ХХ ст. ще властиві традиційні для Іспанії мачистські погляди.

Зміни викликають недовіру, замовчування і страх серед консерваторів тогочасної Іспанії, які бояться, що в суспільстві втратять свою значущість чи навіть зникнуть ролі дружини та матері. Водночас в ліберальних колах змінам моделі фемінного не лише не протистоять, а всіляко їх підтримують. Тому, з одного боку, тогочасні журнали, присвячені захисту традиційних цінностей, застерігають жінок від небезпеки, закладеної в нових «вамп» – медійному образі, який уособлює жіночу версію Дон Хуана: це сексуальні хижачки, готові вкрати і занастити чесного чоловіка [7, с. 167]. З іншого боку, у колах найбільш відкритих до модернізації, зазначає Мері Неш, виникає бажання переглянути гендерні моделі у відповідності з тенденціями до соціальної рівності та демократизації, але при цьому не змінювати принципово основи соціальної організації [5, с. 33].

Таким чином, на початку ХХ ст. виникає науковий дискурс, який визнає однакову цінність чоловіків та жінок, але продовжує доводити різницю та взаємодоповнюваність статей [5, с. 33]. Основним представником цієї біологічної теорії статі в Іспанії є Грегоріо Мараньон. Вчений говорить, що, незважаючи на теоретичну рівність між чоловіком і жінкою, материнство все ще є біологічним призначенням жінок, від якого нікуди не подітися. Коли жінка стає матір'ю, її роль – відповідати за домашню сферу, а не реалізуватися в соціумі. Біологічна природа чоловіка та жінки різна: у першого – це соціальна та інтелектуальна активність, а для другої – замкнуте домашнє життя, спрямоване на виховання дітей [5, с. 34]. Отже, такі теорії підтримують виключно репродуктивну та домашню роль жінки, а політичний, соціальний та культурний сценарій призначають чоловікові. Цю ідею Г.Мараньон поділяє з К.Г. Юнгом, Г. Зіммеlem, Х. Ортега-і-Гассетом та П. де Айалою – всі вони однодумці в «Revista de Occidente» та у клубі його засновника. Для цих мислителів провідною є теза, яку висловив Г. Зіммель у статті 1925 р.: «*Наша культура, по суті, абсолютно маскулінна*» [6, с. 485].

У період зростаючої тривоги через втрату головних ролей чоловіком і залучення жінок до різних соціальних сфер, П. де Айала створює в «Хуані-Тигрі» таке суспільство, в якому головний герой – це завжди чоловік, а жінка щаслива підпорядковувати свої бажання його потребам. Хуан-Тигр звільняє себе від впливу традицій, здолавши своє захоплення образом Дон Жуана та кальдеронівського ревнивця, і таким чином він звільняється від пут забобонів, які, на думку автора, позначають систему моральних цінностей більшості чоловіків. Новий чоловік здатний змінити та покращити своє суспільство. Для Ермінії та доньї Ілюмінади, двох головних жіночих персонажів, традиція, яка обмежувала потенціал чоловіка, виявляється єдиною можливістю для формування їхніх ідентичностей. Стереотип жінки як слабкої істоти, яка повинна бути прирученою, актуалізується в романі, часом нагадуючи архетипні чарівні казки. Наче зачарована принцеса, Ермінія має забути про своє бажання пригод і навчитися приймати життя з чоловіком, який був обраний для неї. Донья Ілюмінада також має відмовитися від свого бажання здобути особисте щастя і як добра фея піклуватися та оберігати кохання Хуана-Тигра.

Ілюмінада, вдова Гонгора, є посередницею у стосунках між головними героями, адже один з центральних конфліктів твору – це їхній шлюб. Ця жінка сповнена чуттєвості, яку, проте, вирішує не проявляти, щоб зберегти повагу та дружбу Хуана-Тигра. Колас порівнює її з казковою сплячою красунею: *«Донья Ілюмінада здається мені сомнамбулою. Або ж у неї каталепсія – вже її не знаю, відколи. Іноді вона виходить із заціпеніння – і тоді у неї розширюються зіниці. Вона то молода, то стара – коли як»* [1, с. 18]. Племінник Хуана-Тигра вважає таке напівжиття вдови, її сомнамбулізм відхиленням від типової емоційності, властивої жінкам. Для нього цей стан неприродний, оскільки *«зрештою, вона жінка, і її серце повинно чимось заповнитися»* [1, с. 18]. Дійсно, серце вдовиці сповнене любові до Хуана-Тигра. Ілюмінада розуміє, однак, що якщо Хуан побачить у ній жінку з тілесними бажаннями, якою вона насправді є, то це злякає його. А тому вона живе наполовину, заперечуючи деякі грані своєї сутності, перебуває в емоційно паралізованому стані, не усвідомлюючи себе та свого оточення, але цією жертвою забезпечує собі повагу та дружбу Хуана-Тигра.

Вдова Гонгора вийшла заміж ще дуже молодою за чоловіка, старшого за неї на 25 років, уважного та ввічливого, і вони стали *«не чоловіком і дружиною, а чудовими компаньйонами»* [1, с. 15]. Однак, незважаючи на безмежну повагу до чоловіка, Ілюмінада була нещасливою у цьому подружжі: *«Фізична цнота подружжя була абсолютною. Духовна ж цнотливість у шлюбі зберігається завжди»* [1, с. 16]. Розчарування жінки і неможливість розкрити свою природу перетворюється на непоборний потяг до Хуана-Тигра. Вона вбачає у своєму сусідові *«зразок і втілення всіх чоловічих достоїнств»* [1, с. 18]. Навіть ще до смерті чоловіка її приваблює сила та мужність *«завжди зібраного і напруженого, як натягнута струна»* Хуана [1, с. 18]. Овдовівши, Ілюмінада закохувалася в Хуана все палкіше: *«Це всепоглинаюче почуття, ця придумана і безнадійна любов була для неї як ліки – то знеболюючі, то п'янкi»* [1, с. 17]. Чуттєвість удовиці стає очевидною, коли вона зізнається самій собі: *«Як би я хотіла належати йому! Нехай він заволодіє мною, нехай, нарешті, дізнається мою таємницю: я відкрию йому двері»* [1, с. 17]. Вона уявляє саму себе садом, родючою землею, просочену коханням, яка сподівається дочекатися свого господаря. Очікування кохання наповнює теплом тіло, а серце зігріває музикою. Як і жінки, яких назвали «вамп» у жіночих журналах 20-х років, Ілюмінада усвідомлює свою природу як сексуальну та чуттєву.

Для Хуана вдова є тією особою, яка добровільно прийняла напівекзистенцію у постійній темряві, як данину втраті свого чоловіка. Він ідеалізує її, вбачає у ній ікону абсолютної чистоти: *«Боже мій, що за жінка! Моя мати, Матір Божа і вона – ось три порядні жінки у цілому світі. Дивлюся на неї і думаю: «Свята Ілюмінада, діва і мучениця!»»* [1, с. 14]. Білизна її обличчя і її життя, прожитого у темряві своєї кривди, алегорично сприймається Хуаном-Тигром як символ жертвності та чистоти. Він вважає її непорочною дівою, жіночим втіленням безстатевої любові та безумовної жертви. І, як це не іронічно, тут він не помиляється у своєму спостереженні: Ілюмінада, усвідомлює, що Хуан-Тигр абсолютно не сприймає її як можливий об'єкт своєї любові, оголошує себе його *«містичною дружиною», «рабиненою на службі своєму господареві»* [1, с. 44]. Ці вирази не можуть бути більш експліцитними – у стосунках

з чоловіком жінка визнає свою поразку і приймає пасивну роль. Таким чином, обидва скріплюють безмовний пакт дружби, який раз і назавжди зачиняє двері усіякій надії, яку могла б мати вдова. Хуан піднесено говорить про красу Ілюмінади, однак та зупиняє його: *«Але царство моє не від світу цього. Дайте ж мені вашу руку, і ми поклянемося один одному в дружбі, якої і світ не бачив. Та потисніть міцніше: адже я жінка з плоті і крові, а не якась безтілесна істота і не привид, якою ви собі мене уявляєте»* [1, с. 50]. Жінка відхиляє ідеалізацію її Хуаном, але водночас сходить на п'єдестал, який він пропонує їй; він же постає перед нею слухняним і покірним. Ціна за це – відмова від тієї частинки її душі, яка робить її жінкою з плоті та крові. Віднині Ілюмінада приймає свою ідентичність наставниці, неземної істоти, казкової чарівної феї, особливою силою якої є впливати на інших та піклуватися про майбутнє щастя пари, обраної нею як ідеальної – Хуана та Ермінії.

Майже чарівні здібності донь Ілюмінади часто помічають інші персонажі. Сам Хуан-Тигр неодноразово підкреслював її приналежність до іншого світу. Він визнає тонку здатність душі вдови до розуміння людей, яку називає віщуванням, магією та вважає, що вона здатна творити чудеса: *«Донья Ілюмінада, ця мудра сова, яка бачить все наскрізь»* [1, с. 15]. Навіть її ім'я «Ілюмінада», «осіяна», є алюзією на особливе світло розуму та зовнішності, божественність. Вона передбачає бажання інших, навіть ті, про які дуже часто вони ще не здогадуються. Саме вдова першою помічає кохання Хуана-Тигра до Ермінії і розпізнає у відразі та ненависті дівчини замасковану любов. Саме Ілюмінада переконує Ермінію дати Хуанові можливість подолати цю антипатію. Нарешті, це вона сповіщає про смерть Хуана-Тигра і відзначає народження нової людини, доня Хуана. Так Ілюмінада утверджує свою роль музи закоханих та творця нових ідентичностей.

Перше враження, яке справляє підопічна вдови, Ермінія, – це її надзвичайна вітальність, активна фемінна складова. Крізь сприйняття Хуана-Тигра бачимо, що цей образ втілює страхи тогочасного суспільства перед новим типом жінки, діяльної, зі зростаючим прагненням до незалежності, схожу на буйне джерело, яке важко контролювати. Характер дівчини, втім, цілком виправдовує її ім'я – воно має германське походження і означає «войовничка». Вперше знайомимося з Ермінією завдяки Коласу, який пристрасно кохає її, але не знаходить взаємності. Дівчина відмовляє йому і Колас вирішує піти на кубинську війну, щоб забути своє кохання. Щойно Хуан-Тигр усвідомлює, що сталося, він дає волю своєму жінкоченевисництву і вбачає в Ермінії злу відьму, згубницю чоловічих душ, яка забрала в нього улюбленого племінника. Він вважає її марнославною та називає сиреною, яка магічним чином причаровує чоловіків до себе. Цікаво, що Сімона де Бовуар згадує про сирену як про одну з істот, що функціонує в культурах як символ сексуальної сили жінки та непояснюваного страху, який вона пробуджує в чоловіках. Тож на початку роману Ермінія уособлює жінку нового століття, сильну, нескорену натуру, саме таку, з якою намагалися боротися консервативні мислителі Іспанії поч. XX століття.

Однак Ермінії не стає сил протистояти тиску соціуму, вона підкорюється обставинам і одружується з Хуаном-Тигром. Утім її бунтівний характер перешкоджає взаємному щастю і призводить до втечі Ермінії з рідного Пілареса. Від імені автора

лунає вирок неприборканій Ермінії, разом з якою чоловічий голос роману засуджує весь жіночий рід: «Як справжня дочка Єви, вона, слідуючи поклику жіночої натури, повстає проти природи речей, проти встановленого порядку, порушує його. Останньою картою, яка залишалася у неї в руці, є гріх» [1, с. 142]. Ермінія відмовляється коритися патріархальному стану речей і втікає з Веспасіано, плямує таким чином честь свого законного чоловіка.

Молода жінка розпочинає випробування самої себе, що неминуче приведе її до усвідомлення своєї помилки. Невдовзі після того, як вона вирушає у подорож з Веспасіано, якого вона вважала уособленням маскулітності – а він виявився фемінізованим Дон Жуаном, – вона вперше бачить, що насправді кохає Хуана-Тигра. Ермінія усвідомлює, що втратила, керуючись помилковим уявленням про любов і свободу. Тепер вона вихваляє чесноти спокійного домашнього життя і більше не вбачає у Хуані чоловіка, силою нав'язаного їй. Навпаки – він її спокій, затишок, господар та її щасливе майбутнє; вона навіть готова прийняти смертну кару від нього за свій нерозважний вчинок. Ермінія встигає повернутися, щоб врятувати чоловіка, який, вважаючи себе відторгненим у своєму коханні, намагається покінчити з собою. Отож Ермінія пізнає свою нову ідентичність – покірної дружини, щасливої поряд із законним чоловіком. Як і донья Ілюмінада, вона визнає свою роль у покорі чоловікові, в обмін на це вона здобуває його повагу та любов. Віднині Ермінія – владарка домашнього вогнища і вбачає свою суть у служінні чоловікові. Бунтарка перетворюється на принцесу, яка нарешті бачить поряд з собою прекрасного лицаря, якого вважала монстром.

У романі Айали саме чоловік еволюціонує, віднаходить нові грані духовності, вчиться прощати. Він відновлює свою честь та гідність своєї жінки і бореться з суспільством, яке не завжди розуміє таку його великодушність. Жінка ж – це дружина, супутниця, служниця, яка перетворюється на володарку свого маленького домашнього царства. Соціальна модель, відображена у творі, демонструє повернення до дискурсу загальнонаціонального відродження, за яке боролися ще з початку ХХ ст. Чоловік керує в суспільстві, а жінка панує у своєму будинку. У цьому ідеальному суспільстві Айали чоловік віднаходить свою ідентичність у самому собі; жінка ж віднаходить її у чоловікові.

У творі головна функція жіночих персонажів радше естетична: вони лагідні, невинні, покірні, жертівні. Звичайно, вони – Матері, цю роль письменник всіляко звеличує та підносить. Однак П. де Айала, який активно переймався соціальними, національними, педагогічними проблемами, досить поверхнево, а часом байдуже, ставиться до «жіночого» питання, гендерної рівності. На нашу думку, на це вплинула традиційна для Іспанії модель жіночої ідентичності, яка уособлює данину консерватизму. Втім, такий підхід можна розглядати як складову тих духовних змін, на які покладалося покоління початку ХХ ст. як на засіб нейтралізації драматичного зіткнення ідеалів старої та нової моралі, минулого та прийдешнього Іспанії.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айала Р.П. Хуан-Тигр. Лекарь своей чести / Р. Перес де Айала. – Москва : FreeFly, 2005. – 384 с. 2. Бовуар С. Друга статья / Симона де Бовуар. – Київ. Основи. – 1995. – 390 с. 3. Feeny T. More on the Antifeminism of Pérez de Ayala / Thomas Feeny. – Hispanic Journal. – №7. – 1985. – p. 115-122. 4. Marañón G. Tres ensayos sobre la vida sexual / Gregorio Marañón. – Madrid: Espasa-Calpe. – 1929. – 250 p. 5. Nash M. Un/Contested Identities: Motherhood, Sex Reform and the Modernization of Gender Identity in Early Twentieth-Century Spain / Mary Nash. – Albany: State U of New York, 1999. – p. 25-49. 6. Paredes M. F. De princesas y hadas madrinas: La cárcel de género en Tigre Juan y El curandero de su honra de Ramón Pérez de Ayala / María Francisca Méndez Paredes. – Hispania. – 2006. – Vol. 89, № 3. – p. 482-491. 7. Perinat A. Mujer, prensa y sociedad en España 1800-1939 / Adolfo Perinat. – Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas. – 1980. – 408 p. 8. Suárez Solís S. El antifeminismo de Pérez de Ayala / Sara Suárez Solís. – Los Cuadernos del Norte. – № 1.2. – 1980 – 48-52.

Прийнято до друку 25 жовтня 2017 р.

*Капелюшная М.М., асп.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев*

ЖЕНСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В РОМАНЕ Р.П. ДЕ АЙАЛА «ХУАН-ТИГР. ЛЕКАРЬ СВОЕЙ ЧЕСТИ»

Статья посвящена исследованию форм поиска своей идентичности женщинами в романе Р.П. де Айала «Хуан-Тигр. Лекарь своей чести». Охарактеризован социально-исторический контекст эпохи и его влияние на актуализированный в произведении авторский взгляд на проблему. Проанализирован путь к самоидентификации главных женских персонажей.

Ключевые слова: идентичность, маскулинность, гендер, мачизм.

*M. Kapeliushna, postgraduate stud.
Institute of philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

WOMEN'S IDENTITY IN R.P. DE AYALA'S "TIGRE-JUAN. THE HEALER OF HIS HONOUR"

The article analyzes the forms of search for their identities by the women in the novel by R.P. de Ayala "Tigre-Juan. The Healer of his Honour". The socio-historical context of the epoch and its influence on the author's view of the problem actualized in the work are investigated. The way to self-identification of the main female characters is researched.

Key words: identity, masculinity, gender, machismo.